

IN HONOREM OCTAVIA NEDELICI

Савез Срба у Румунији, 2022.
Uniunea Sârbilor din România, 2022

Савез Срба у Румунији
Посебна издања
Научна литература
Књига 37

Casa de editură a Uniunii Sârbilor din România
Издавачка кућа Савеза Срба у Румунији

Coordonatori de volum: prof. dr. Axinia Crasovschi, lect. dr. Dușita Ristin
Уредници: редовни проф. др Аксинија Красовски, доц. др Душица Ристин

Referenți științifici: lect. dr. Anca Maria Bercau, lect. dr. Lidija Čolević
Рецензенти: доц. др Анка Марија Беркару, доц. др Лидија Чолевић

Corector: dr. Slavomir Gvozdenović
За коректора: др Славомир Гвозденовић

Editor: Ognean Crîstici
За издавача: Огњан Крстић

Directorul Casei de editură: Sașa Iașin
Директор Издавачке куће: Саша Јашин

Tehnoredactor: Svetlana Bandu
Технички уредник: Светлана Банду

Coperta: Senadin Crîstici
Корице: Сенадин Крстић

© ССР и аутор
978-606-004-054-5

**Volum omagial dedicat
prof. univ. dr.
OCTAVIA NEDELCU
la a 65-a aniversare**

Volum coordonat de:
prof. dr. Axinia Crasovschi
lect. dr. Dușica Ristin

Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2022

**Ова се књига објављује уз финансијску помоћ
Владе Румуније / Департман
за међуетничке односе**

**Această carte este tipărită cu sprijinul financiar
al Guvernului României / Departamentul Pentru
Relații Interetnice**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

In honorem Octavia Nedelcu / vol. coord. de prof. dr.

Axinia Crasovschi, lect. dr. Dușița Ristin. - Timișoara :
Uniunea Sârbilor din România, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-004-054-5

I. Crasovschi, Axinia (coord.)

II. Ristin, Dușița

Зборник у част
универзитетском професору
др ОКТАВИЈИ НЕДЕЛКУ
поводом 65. рођендана

Уредници:
редовни проф. др
Аксинија Красовски
доцент др Душица Ристин

Савез Срба у Румунији
Темишвар 2022.

CUPRINS/САДРЖАЈ

Tabula gratulatoria.....	15
Laudatio	19
Axinia Crasovschi, Profesor universitar doctor Octavia Nedelcu	21
Лидија Чолевић, Српско наслеђе у Румунији. Књижевнонаучна мисао Октавије Неделку	25
Bibliografie/Библиографија (Dușța Ristin)	43

**STUDII/РАДОВИ
LITERATURĂ/КЊИЖЕВНОСТ**

- Мирјана Бојанић Ђирковић,**
Жена у прози Анђелка Крстића 74
- Драгана Вукићевић,**
Између лепоте и ужаса.
Да ли су мртве драге тромплејска бића? 86
- Барбара Ломађистро,**
Улога колофона у српским средњовековним
рукописима: прелиминарне напомене 96
- Carmen Dărăbuș, Svetislav Basara**
(*Mărirea și decăderea bolii Parkinson*) despre viață și moarte 116
- Camelia Dinu, Filosofia feminină a vârstei la Ivo Andrić**
și Milan Kundera 130
- Constantin Geambașu, Încă un deceniu de literatură polonă**
în România (2011-2021) 140
- Cristina Godun, Realitatea istorică în romanul *Morfina***
al scriitorului polonez Szczepan Twardoch 150
- Marina Ilie, Repere filosofico-estetice**
și literare ale cosmismului 160
- Anca Irina Ionescu, Taras Ševcenko și Jan Hus**
– un simbol peste veacuri 170
- Ruxandra Lambru, Câteva observații privind inscripțiile**
de pe două icoane moldovenești de sec. XVI 178
- Maria Lațchici, Hladnoća *Proklete avlije* Ive Andrića**
i prokletstvo ruske zime u *Doktoru Živagu* 184

Lucia Marinescu , Une île métaphysique des consciences: <i>Hôtel des deux mondes</i> d'Eric-Emmanuel Schmitt.....	196
Mihaela Moraru , Valorile structural-semantice ale vocabularului în creația lui Vl. Maiakovski și posibilitățile de transpunere în română a <i>frazeologiei</i> acestuia	208
Luminița Munteanu , Halide Edip Adivar și vâlul feminin în Turcia la răspântie de vremuri	230
Roman Petrașuc , Cazacii ucraineni-cavalerii stepei (Istorie și literatură)	256
Cătălina Puiu , „Acolo dorm povești străvechi, acolo se ascunde liniștea răsunătoare...” Dimcio Debeleanov. Simplitatea artei solemne.....	262
Liubița Raichici , Vasko Popa, o frontieră poetică	272
Dușița Ristin , Fondul comun arhetipal și farmecul liricii blagiene în limba sârbă	282
Gabriel-Andrei Stan , Lupta pentru identitate în romanul <i>Mizeria</i> de Wojciech Kuczok	288
Ioana Zirra , In Bloom-Homeric Epic Qualities of James Joyce's <i>Ulysses</i> and Its Protagonist that Help Transcend Modern Malaise in the Paterite Hedonistic Key	296

LINGVISTICĂ/LINGVISTIKA

- Гордана Драгин**, Употреба тамишког поддијалекта у хроници Зорана Петровића *Село Сакуле а у Банайу* (на фонетском и синтаксичком плану) 308
- Clara Căpățînă**, Dificultăți în traducerea unităților frazeologice din română în croată 316
- Sorin Paliga**, Českoslovakismus, češko-slovenský bilingvismus, obecná čeština. Jazykové, kulturní a politické pohledy na středoevropský jazyk 328
- Mihai N. Radan**, Semantička i tvorbeno analiza karaševskih prezimena iz XVI veka 338

VARIA

- Саша Јашин**, Георгије Бранковић као епископ темишварски 354
- Aliona Bivolaru**, Aspecte ale traducerii textului juridic în/din limbile ucraineană și română 368
- Teodora Marta Boboc**, Divinitatea de la mitologie la ideologie în proza rusă de sec. XX 374
- Andreea Dunaeva**, Surse rusești în scrierile cu caracter istoric ale lui Dimitrie Cantemir 388
- Alexandra Marina Gheorghe**, Imaginea Japoniei în România după cel de-al Doilea Război Mondial. Povestea textelor care au salvat o mare prietenie 398
- Diana Popescu**, Simfonia prieteniei dintre Antonin Dvořák și Piotr Ilici Ceaikovski 412

RECENZII/ ПРИКАЗИ И ОСВРТИ

- Ramona Abageru**, Dostoievski, un scriitor (încă) actual 420
- Camelia Dinu**, Slavenka Drakulić în limba română 424
- Dușița Ristin**, Rugăciunea *Tatăl nostru* în cinci secole
de scriere în limba română 428

PERSONALIA

- Славомир Гвозденовић**, Живот као век 432
- Радмила Сатарих**, Портрет Октавије Неделку 434
- Маца Царан Андрејић**, **Димитрије Савић**, Октавија Неделку
– универзитетски професор, педагог, пријатељ 440
- Dagmar Maria Anoca**, Să fii un arbore 444
- Liviu Franga**, Octavia-Drumul către soare 445
- Mariana Jatop (Mangiulea)**, Gânduri pentru o prietenă 452
- Kornelije Kvas**, București 454
- Gordana Nicoleta Peici**, Timișoara-București 466
- Viorica Prodan**, Între profesie și vocație:
Doamna prof. univ. dr. Octavia Nedelcu 468
- Liubița Raichici**, Mulțumesc, Octavia Nedelcu 469
- Ružica Šušnjara**, Priča o gostoljubivosti, cvijeću i jeziku 470
- BIOGRAFIE ÎN IMAGINI/БИОГРАФИЈА КРОЗ СЛИКЕ.....** 479

ЖЕНА У ПРОЗИ АНЂЕЛКА КРСТИЋА

Мирјана БОЈАНИЋ ЂИРКОВИЋ

Woman in Anđelko Krstić's Prose

Abstract: Focusing on the seemingly marginalized character of women in the prose of Anđelko Krstić, we come to a surprising conclusion not only about their representation in the work of this writer, but also about the importance of their narrative function and semantics. Also, through a complete research of Krstić's prose work, we noticed that the woman in his work is present not only as a literary character, but as a metonymy, even a symbol of the whole world, and Krstić's narrative world is epic, gone. The analysis of the material is organized thematically (according to Krstić's narrative cycles), structurally (according to the functions of the character of women in the prose of this writer), narratologically (through the selection of dominant ways of characterizing women). Through the *woman*, we pointed out some new meanings of Anđelko Krstić's prose.

Keywords: character of a woman, Old Serbia, epic world, patriarchal society, modern reader.

1.

Вредности дела Анђелка Крстића у многоме доприноси „импозантна галерија ликова каквих у нашој литератури има мало.” (Костић 1997: 100) Њихову највећу вредност Драгомир Костић (1997: 100) налази у поступцима карактеризације и идеји коју собом оваплоћују; они су „ризница племенитости, лепоте и беде живота, смењивања догађаја и историјских прилика које људи тешко стижу да сагледају, а камоли да схвате. Мешавина идеала и сирове огољене природе, онога што јесте и збиљског, дакле унутрашњег света са спољним претапањима једног у други, бескрајно преливање. Посебној вредности Крстићевих ликова доприноси њихова „животодавност” и „испреплетеност са множином значења” (Костић 1997: 100). Проучавајући Крстићеве јунаке, Константин Костић (1981: 258) је запазио њихову нарочиту ћутљивост која се неретко прелива у тиховање: „Они су више склони преживљавању у себи него испољавању својих осећања, својих мисли; више склони трпљењу него јавном негодовању. [...] То је особина људи притиснутих животом, којима услови, тегобан рад и животне патње нису дозволили да се слободно искажу, изразе. Сиромаштво, страх, неизвесност и бол који су испуњавали њихов живот ударали су им на уста печат ћутње, али зато обогатили, развијали унутрашњи живот.”

У галерији ликова *ејској свећи* Старе Србије као хронотопа

и топоса Крстићевих дела, средишње место често припада жени. Усмеравањем ка појму жене желимо истаћи више елемената значајних за поетички поступак Анђелка Крстића: најпре, жена је заступљена и у његовом књижевноуметничком делу (роману, приповеткама, драми) и у књижевнонаучном раду (*Сећањима*); самим тим она је у прози наведеног писца обликована као књижевни лик (Трајаница, Трпковица – печалбарова жена и др.) и присутна као личност (Крстићева бака, мајка, супруга...). Потом, жена је у Крстићевој прози носилац и оваплоћење патријархалног система вредности, те симбол Старе Србије као друштвеног, културног и духовног простора. Напоследку, али не и коначно, жена је јунак епске приповести Анђелка Крстића у ширем значењу те речи: она се бори на огњишту, за огњиште, и неретко остаје последња на том „фронту”. У наставку рада даћемо поступно образложење за изнете ставове о месту и значају жене у поетици Анђелка Крстића.

2.

Полазећи од рецепције дела Анђелка Крстића, може се стећи утисак да је свет Крстићев приче превасходно епски (Бојанић Ђирковић 2021), сачињен претежно од сељака у међави (у дословном и пренесеном значењу, Слијепчевић 1939), наполичара и печалбара (Богдановић 1932, Бечејски 2006). И епоними његових приповедака и романа махом издвајају мушке ликове: Трајана, Сеоског Писмоношу, Покојног Алију, лулара, Јова наполичара, Калеша Димка, овчара, и др. (нав. према: Крстић 2002). Иако у епониму Крстићевих дела налазимо свега две јунакиње, Печалбарову Жену и Мајку (нав. према: Крстић 2002)¹, у садржају приповедака и романа *Трајан* наилазимо на галерију женских ликова, подједнако важних у погледу приповедне и композиционе функције, те значења текста и укупног дела Анђелка Крстића.

У првом тематском кругу² Крстићевих приповедака посвећеном печалбарима и њиховом мучном животу, издваја се неколико упечатљивих женских ликова. У обликовању, и за мушке и за женске ликове овог тематског круга карактеристично је сликање моралне димензије.

Доминантан тип женских ликова у прози Анђелка Крстића је

¹ Определили смо се за избор Крстићевих приповедака који је сачинила Марија Лазовић јер је шири у односу на претходне публиковане изборе из Крстићевих проповедака. Опсежности је допринело и узимање у обзир четрнаест Крстићевих приповедака изван збирки, искључиво публикованих у књижевним часописима.

² Тематски кругови Крстићевих приповедака издвојени су према: Костић 1981.

печалбарова жена. Њен прототип налазимо у баби Крстаници – Наумки, о којој Крстић приповеда у својим *Сећањима*, откривајући њен значај за свој развој као приповедача, а пре свега као Дримколца – човека планинског краја јужног дела тадашње Старе Србије. У наративу о баби Крстаници налазе се сви важни елементи Крстићевог приповедног поступка обликовања женских ликова у својим делима. Баба Крстаница је најпре физички карактерисана, а сходно реалистичком поступку, пре свега Крстићевом дару запажања детаља, у њеном портрету налазимо везу са карактерним цртама:

Била је нешто мало виша од средњег раста, суха, коштуњава, дугуљасто – смежурана лица, повећа орловска носа и поширока висока чела. Била је кротка, паметна, сталожена. Говорила је полако, мислено, и кад има шта да каже. У махали су је припитивали за савет. (Крстић 2000: 31)

Своја лична сећања на портрет бабе Крстанице и њену психолошку карактеризацију Крстић (2000: 31) објективизује позивањем на друге сведоке: „То су причали и старији махалци.” Женски ликови у прози Анђелка Крстића карактерисаће се и унутар колективног лика људи Старе Србије, и то планинаца, Ширдиноваца од којих потиче породица Крстић и који су у *Сећањима* носиоци врлина типичних за ликове Крстићеве прозе: „Одлика им је била рад, поштење, часност, *йравичносй*.” (Крстић 2000: 31). Међутим, Крстић (2000: 31) запажа и недостатке наведеног карактера, а то су „пргавост, жучност, експлозивност”. Они нису својствени женским ликовима Крстићеве прозе, али су на неки начин у вези са њима: женске претке одликовала је и изузетна лепота, која је била узрок разних сукоба и због које су Крстићеви преци каткад „падали на крв” (Крстић 2000: 31).

Наведене позитивне особине женских ликова Крстићеве прозе (почев од *Сећања*) мотивисане су тешким животом у бризи и оскудици, у одсуству супружника печалбара и, неретко, у тешкој жалости због његове преране смрти. Такав је животни пут бабе Крстанице и низа женских јунакиња, печалбарових жена у Крстићевој књижевноуметничкој прози. Иза свега налази се симболичка мотивација – Крстићеви ликови печалбара предодређени су на тежак живот, „одвођење” у печалбу још од малих ногу (сетимо се да је и Крстић, и његов јунак Трајан као осмогодишњак ступио у печалбу). Узрок томе је живот у неплодном, кршевитом, планинском крају у који су пак били укорени. Печалбарова жена предодређена је за тешку борбу за огњиште; она

остаје (и опстаје) у дому свога мужа, сучељавајући се са свеколиком непријатељима: окупатором, оскудицом, природном непогодом, тугом, несрећом, смрћу. Удајом, јунакиња Крстићеве приче постаје Трпковица, Трајаница, печалбарова жена номинализовањем и функцијом, те мајка печалбара, узрастајући у симбол епског света Старе Србије.

У приповеци *Вечито дужни*, мајка печалбара, последња на огњишту, „плаћа” највећи дуг. Трпковица након свекрове и супругове смрти из пепела диже породично огњиште. Потом, на том истом, покислом огњишту од болести спасава сина печалбара, измученог радом, путем и зимом. И након што је све дала „за дуг”, од покућства до последњег печалбарског новца, Трпковица бива и физички мучена. Једино што печалбаровој мајци након свега остаје јесте достојанство. У овој приповеци дуг је симбол свих недаћа човека дримколског краја – природних непогода, друштвеног тлачења, туђинске власти и тешке судбине; тај *гуг* је – вечан. Са овом приповетком семантички кореспондира запис *Мајка* (Крстић 2002: 386–389). Печалбарова жена и мајка повезане су мотивом земље који и у Крстићевом делу представља симбол живота, обнове, трајања. Мајка – Трпковица – печалбарова жена предодређена је за жртву и борбу: „На лоше су те место поставили; тешку дужност доделили: стварати животе – одвајати делић уз делић свога тела и душе...” (Крстић 2002: 386) Награда за такав живот није радост, већ понос, али опет „мало, много мало, у сразмери...” (Крстић 2002: 386) поднетој жртви. Наведена реченица („О, мајко, мајко, на лоше су те место поставили... Тешку дужност доделили!...”, Крстић 2002: 386; 387; 388; 398), рефрен приповетке *Мајка*, представља лајтмотив укупног Крстићевог дела. Његова приповедна срж је *земља*, односно тле и клица која обнавља живот, а то је *она* која подноси, трпи и о(п)стаје уздигнуте главе. Да је у Крстићевом делу мајка подједнако важан симбол као и земља, сведочи и модификација у апелативу – рефрену Крстићеве приповетке о којој говоримо; она се завршава обраћањем *мајкама*, печалбаровим мајкама и женама, јунакињама његове прозе. Приповетке *Вечито дужни* (1911) и *Мајка* (1940) налазе се на рубним позицијама Крстићевог стваралаштва, заокружујући његову приповест о жени Старе Србије.

У лику Трајковице развија се истрајност као још једна важна особине жене у Крстићевој прози. Трајковица у приповеци *Печалбарова жена* упркос бројним саветима, молбама и очигледним чињеницама да се њен печалбар Трајко у туђини оженио и засновао нову породицу, те да се никада неће вратити, остаје верна задатој мужевљевој речи и

посвећена свом огњишту. Трајковица припада типу преварених жена у Крстићевој прози. Међутим, она је носилац атипичних особина: док већина преварених супруга печалбара на крају поклекне пред саветима и позивима своје породице, те остави туђе огњиште, Трајковица остаје јединствена у својој доследности да истраје као чувар супруговог огњишта које би се њеним одласком угасило. Такође, она остаје јединствени носилац патријархалног система вредности у којем жена, преузевши име свога мужа и наизглед губећи лична обележја, постаје симбол мајке, чуварке, стожера дома. Да је лик Трајковице у потпуности обликован на фону народне традиције и њених духовних вредности, сведочи и безазленост ове јунакиње при тумачењу мужевљевих речи, те страх у именовану ствари, појава и поступака. Трајковица печалбаров живот у туђини означава прилогом *шамо*, желећи да и самим именованем одагна зле мисли које јој буде туђи поступци и речи. Влахињу за коју временом постаје извесно да је допринела печалбаровим ређим доласцима, те дугом (и коначном) одсуству Трајковица назива *оним/оном*, желећи да је и у свести/стварности, и у сећању учини далеком и непознатом. Ова приповетка је у Крстићевом опусу специфична по мноштву курзива којима су доследно означаване негативне појаве, особине и појмови. У тим истакнутим речима скривени су наративи о још једној, дубљој димензији патње, помешане са страхом не толико од личне судбине јер Трајковица колектив ставља испред појединца, већ од нестанка једног епског времена чврстих патријархалних норми у које је она доследно и искрено веровала. Трајковица и поступцима, и говором (означавањем Трајка личном заменицом *он/Он*) жели да сачува слику епског јунака који је у њеној свести обликовала средина на ужем (породица) и ширем друштвеном плану. Одређујући сина заменицом *ово* Трајковица открива свој амбивалентан однос према чеду које ће такође постати печалбар, а самим тим учесник борбе против/борбе за нестанак *једног* света. *Ово* чедо (Крстић 2002: 41) истовремено је блиско Трајковичином срцу и систему вредности и од првог корака – кораком удаљено од њега, огњишта и срца. Том показном заменицом Трајковица и свога сина сврстава у припаднике туђе, далеког, а долазећега света. Репрезент таквог света у Крстићевој прози је град: „Наиме, велики град био је отворен за радног, вредног, предузимљивог печалбара, али и пун искушења и опасности да у њему морално посрне, да се уплете у мреже за њега недостојних односа и да упрља чистоту брачне верности.” (Крстић 1981: 40)

У кругу приповедака о западним, граничним крајевима тадашње Македоније (Крстић 1981: 41) издваја се лик Биљане из приповетке

Оймица. Изузетност Биљаниног лика у Крстићевој прози³ први је истакао Константин Костић.

Биљана је, опет, специфичан лик девојке, који је више одговарао некој другој средини. Она је по показаној срчаности, одважности, спремности да се мушки бори, да часно умре, ближа типу жене какве су, на пример, сестра Батрићева из Његошевог *Горског вијенца* или Кочићева Мргуда, него типу дримколске печалбарске жене, која је стоички, мирно подносила бол, трпела и мирила се са својом судбином. (Костић 1981: 44).

Костићево поређење Биљаниног лика са Кочићевом Мргудом мотивисало нас је на даљу анализу њихових евентуалних сличности, а то смо пронашли и у Крстићевом приповедном поступку: Биљанин лик обликован је у симболичкој релацији са природом планинског краја; тачније, обликован је њоме. Описи природе у *Оймици*, иако дати гласом свезнајућег приповедача, перципирани су Биљаниним ликом: детаље тог описа чини далеки видик који усецају магличасти висови, а пред тим призором „поглед застаје, укочено посматра... прса се шире, надимљу; усне се несвесно покрећу, као да шапћу песму у славу Јабланице и њених лепота...” (Крстић 2002: 100) Биљана, иницијално одређена као дете склава (роба) којег су арамије убиле у Малесији због недостатка новца за откуп, подједнако је предодређена догађајем очеве отмице, којем је присуствовала као дете. Будућа невеста, одрасла уз (природом) богато одевену „невесту” Јабланицу, у тренутку највеће опасности испољава планинску, немирну крв, узбуркану пејзажима и љутњом која прераста у бес и која је поји снагом да одбрани своје стадо од арамија. Комплексну психолошку димензију ове јунакиње Крстић и описује, и приказује:

³ Костић (1981: 44) је, у другом контексту, атипичним ликовима назвао и Јану из *Овчаревог греха* и Мару у приповеци *Нова година*. С обзиром на то да њихове особине, и шире, приповетке излазе из оквира оцртаног темом – жене у епском свету Крстићевих дела, појаснићемо да су наведене јунакиње атипичне по одступању од патријархалног модела Крстићевог завичаја: Мара прекорева младића за неодлучност, намеће му се и силом улази у његов дом, а Јана изазовним понашањем распламсава пожуду мушкарца. Ове јунакиње су на мети критике Крстићевог имплицитног аутора. У том смислу можемо поменути и Марту из приповетке *Чича Пројкова женидба* која, свесна да је преварена, пристаје да остане са младожењом, чича Пројком, правдајући избор речима да је то к’смет (судбина).

Крв јој нагло заструји, утроба се ускомеша, жиле набрекоше. Пред очима јој затреперише искрице као светлаци – снажне мишице одмахнуше, и подвезице на рукама прскоше. [...] Одупре плећима о дебло, и тргну нагло, још једном запе из све снаге: бујна коса прште као тресак сломљене врљике и оста прилепљена на храпаву деблу церића, да се њихају свиласти праменови уз тихи ноћни поветарац (Крстић 2002: 110).

Биљанина судбина не разликује се од судбине жена печалбара у Крстићевим приповеткама; она страда, али у физичкој борби. Биљана је одлучна да не трпи тешку судбину за коју је граничним и планинским крајем предодређена; она се одлучно, по цену живота, супротставља отмичарима, арамијама. Док њена жртва у таквом свету остаје нема (*безимена хумка/хумчица без обележја*), у Крстићевој прози она је гласовита и јединствена; чак и у том свету непоновљива.

Више него друге јунакиње Крстићеве прозе, Биљана је носилац фатализма као доминантне карактеристике света Старе Србије:

То [фатализам, прим. аут.] је једна од најзначајнијих карактеристика овог света, притиснутог непросвећеношћу и бедом. Многе личности у Крстићевом делу живе у уверењу да им је неко други, нека виша сила одредила судбину [...]. Фатализма има и код муслиманског и код хришћанског света (Костић 1981: 263).

Прототип јунакиње Биљане можемо наћи у Крстићевој сестри Крстани. Крстић (2000: 36) у својим *Сећањима* истиче њену индивидуалност: „имала је своје ’ја’, [...] у резонувању примедбама, доста опора, оштра [...], разложно, али необилазно, у очи, ма било то другој страни неугодно.”

Посебном типу јунакиња Крстићеве прозе припада Јашарица из дела *Оскрнављено брајсџиво*, типолошки сврстаног у приповетке из муслиманске средине. Мимо овог одређења, приповетка *Оскрнављено брајсџиво* садржи и интернационални мотив мужа на свадби своје жене, оцртан у епу *Одисеја*. Међутим, Крстићева Јашарица је пре свега носилац патријархалног система вредности који је, обликован у муслиманској средини, према исламским адетима, усмерава ка покорном поступању и доследном прихватању наметнутих околности. Вративши се из рата, Јашар спознаје страшну истину, а своју тугу, по моделу епског приповедања (уп. са песмом *Ројсџиво Јанковић Сјојана*) изражава кроз алегоричку слику у којој жену пореди са извором који га „изгоре” (Крстић 2002: 64). И у овом контексту жена у Крстићевој

приповеци остаје симбол земље, дома, живота, обнове, а подједнаку жртву, овога пута, подноси Крстићев јунак. Сломљен патријархалним системом вредности негованом у муслиманској средини Старе Србије, Јашар одлази *шамо* (у ново, другачије, надолазеће време и назоре). Као познавалац обичаја своје средине која се одликује мултинационалношћу и сусретом различитих вера, а за шта је потврда његов сакупљачки рад објављен 1899. године у *Цариградском иласнику* под псеудонимом Дримколац, и универзалних (наднационалних) вредности у самим обичајима, Крстић се наведеном приповетком критички усмерава ка обичајима који скрнавe древне етичке вредности, али и ка појединцу који критички не преиспитује себе, лишавајући се на тај начин обележја индивидуалности.

Одсуство ближе локализације приповетке усмерава нас ка жељи имплицитног аутора да исприповеда универзалну причу о смени доба и адета. Такође, ова приповетка говори о рату као универзалном злу које погађа све људе, без разлике: „Ретко коме ратови што не учинише поремећај у животу. Окупацијом код нас, Бугари беху узели у војску оба сина старом Селиму Имероском. Прво старијега, Рахмана, у бугарски одред; после и млађег, Јашара, упутише у турски одред у Једрене, а Турци га одавде пребаце у Азију на фронт код Трапезунта. Остаде у кући он, старац, са својом старицом и обема снахама са по једним унучетом: Имером од Рахмана и Ђулсимом од Јашара.” (Крстић 2000: 54)

3.

Мимо тематских кругова, лик жене у прози Анђелка Крстића може се анализирати унутар различитих улога/функција: мајке, супруге, сестре, док је за разумевање значења жене у делу овог писца важно сагледати и њен колективни лик.

По својој функцији у свету Крстићеве приче издваја се лик баба-Стојне Мирческе из ране приповетке *Нова јодина*. Уочи празника који симболизује преокрет, промене, упознајемо лик баба-Стојне као преданог чувара задруге упркос надолазећим новим адетима; стога она, напослетку, остаје усамљена у својим настојањима јер ново време задире у све поре патријархалног живота, стварајући сукобе у породици. Њена смрт на крају приповетке има симболичку димензију; баба-Стојна умире у зору новог доба, не мирећи се са надолазећим обичајима: „У зору је већ треперила воштаница над покојном баба-Стојном. Опружена у левом куту, намрштила чело, а полуотворила уста као да шапће: 'Ново лето!

Нови људи! Нови домови!”

Портретишући мајчин лик, Крстић (2000: 36) користи детаље типичне за лик планинке: „Црномањаста, лепа правилна чела, црних већа, правилна носа, истурене мало доње усне.” Оно што Крстићеву мајку Спасу повезује са осталим јунакињама Крстићевог детињства јесте усамљеност. Мајка је усамљени „ратник” на огњишту; сама подиже троје деце и обрађује „оно мало имања” (Крстић 2000: 36). Иако је карактеризацији мајчиног лика дато много мање простора у односу на лик бабе Крстанице, подједнако су важни њена улога у Крстићевом детињству и утицај на потоњи приповедачки поступак овог писца.

Посебну емотивну повезаност Крстића мемоаристе запажамо у приповедању о лику сестара. Наглашена емпатија у односу према сестрама узрокована је препознавањем њихове судбине, усуда планинских невеста, жена печалбара. И у наративу о њиховом заједничком детињству, Крстић у очима сестара (Крстане, Боје, Бисере, Раде) наслућује усамљеност и тугу. И заиста, Бисера је рано остала удовица са петоро чељади. Крстић (2000: 36) додаје да се „много намучила док их је подигла и удомила.”

У наративу о Танкосави на првим страницама својих *Сећања*, Крстић оставља драгоценост сведочанство о породичним релацијама у патријархалном друштву Старе Србије. Танкосаву, супругу и мајку, одликују одлучност и доследност: „остајала [је] свагда при својој оцени и решености – знала је шта хоће и шта може у делокругу свога рада и животних прилика, и закључци су јој били тачни, прецизни, реални.” (Крстић 2000: 37) Лик Танкосаве припада женама Крстићеве прозе које се и физички боре за своје огњиште: приповедајући о „случају” из 10. априла 1929. године, Крстић (2000: 38) нам открива ново лице супруге Танкосаве – лице борца који се одлучно супротставља наоружаном разбојнику и успева да одбрани свој дом.

Ликове баке, мајке и супруге са највише (ауто)биографских црта налазимо у роману *Трајан*. У тој „епопеји једног времена и људи у њему” (Костић 1997: 99) по својој пуноћи и развоју издвајају се ликови Момировице и Славковице. Они су обликовани су у пару, путем сличности. У прози Анђелка Крстића (1932: 13) Момировица и Славковица јединствене су по антејској везаности за родну грудну и огњиште: „Оне су као старије пресађене биљке, са подрезаним кореном. Одрасле у планинском месту, овде [у туђини, прим. аут.] ће увенути ако их не вратите где су биле.” Снагу црпу из пролећне свежине, са пропланка крај Овчар-Пејиног извора... И за роман *Трајан* карактеристично је да се описи природе често дају из перспективе женских ликова: у тим

описима откривамо интензиван доживљај планине, шуме, ваздуха, сунца, брзине планинског потока. Славковица и Момировица своју праву природу, коју красе искључиво врлине патријархалног друштва, у свој пуноћи испољавају под дримколским свежим, планинским јутром. У идиличном крајолику села Трпенци, Момировица и Славковица спознаће другу, тамнију страну живота, „тешку промену” (Крстић 1932: 89). У породичним релацијама између јетрва, Трајанове мајке и стрине, уочава се топлина каква се среће у епској песми *Јетрвица адамско колено*. Њихов развој у роману одвија се кроз спознају све тежине печалбарског живота и истрајну борбу за живот. Њихове племените особине у таквим околностима постају још светлије и светије.

Женски ликови су наративно језгро првог и почетка другог дела романа *Трајан*. Други део романа Славковицу и Момировицу затиче „у кући, [...] удовице, средовечне, са два недораслим девојчицама и домаћом искром Трајаном да живе без имања и својих домаћина. Изненада, *неслућено*.” (Крстић 1932: 89) Међутим, та изненадност буди у јунакињама спремност да се боре за одржање дома и очување личног и достојанства своје породице. Приповедач их и у овим околностима експлицитно одређује као поносите и честољубиве, штедљиве и вредне, а потом све то потврђује њиховим поступцима. Са Трајановим одрастањем, Момировица и Славковица узрастају у светле јунакиње које подносе троструку жртву: физичку, јер су их околности принудиле на аргатовање, етичку, јер су морале бити уполсене у Мерсим-агиној махали, и напослетку мајчинску, гледајући Трајана док као осмогодишњак креће на печалбу. Пишући о женским ликовима у роману *Трајан* у контексту печалбарства као опседантне теме Анђелка Крстића, Мирјана Бечејски (2006: 56) уочава да су „женски ликови у већој мери него ликови мушкараца условљени патријархалним васпитањем. Међу њима доминира улога мајке, мада се мајка и супруга печалбара међусобно допуњују.” Такође, Бечејски (2006: 56) истиче да је „Крстић успео да сажме судбину и психолошки портрет старосрбијанске мајке у једној јединој реченици: ’Мајке се наше, овамо на Југу, радују у сузама, а јадају без њих...’”

На крају другог дела романа *Трајан* уводи се лик девојке Јане, будуће Трајанице. По тадашњим обичајима, Јану ће испросити за Трајана у одсуству, уз његово одобрење. У делу романа који претходи прошевини сазнајемо доста детаља и симбола везаних за тадашњи обичај прошње, од даривања (пешкеша) шамије, мараме, убруса за невесту и родбину до свадбе. У тим моментима обликује се лик патријархалне девојке Јане помешаних осећања – туге јер одлази од мајке и напушта другарице,

стрепње од новог живота, страха од к'смета који чека сваку печалбарову жену. Слика приватног живота (свадбених обичаја и доласка невесте у нови дом) важно је и живописно сведочанство о једном времену и духу тог времена. За свадбу је све припремљено – од вина и ракије, до хране; обема породицама је, чак и у тим тамним временима стало да „обеле образ” (Крстић 1932: 241). У Трајановој свадби налазимо живо присуство традиције; сватовима су додељене улоге побратима (девера), барјактара и послуге, спремљене су просторије за дочек мушких и женских гостију. Након сабирања сватова у младиној кући плете се венац од цвећа који се ставља невести на главу, а родбина додаје свој прилог прстену у сребрном новцу; девојке на свиленом концу нижу невестин ђердан. Невестина туга изражена је песмом и унутрашњим монологом: „Пишти зурла, лелече тугу девојке невесте као да се насилно одваја млада душа срасла у домаћем родном животу; бубњеви пропраћају то као тешки рошци отргнутих уздаха њених” (Крстић 1932: 249).

Унутрашњи монолог је уз опис чест облик (ин)директне карактеризације Крстићевих јунакиња (Костић 1981: 258) Дијалози су ређи, и реплике углавном сведене, језгровите, али довољне да наслуте комплексну психолошку димензију Крстићевих јунакиња. У ћутању, трпљењу, промишљању и налажењу начина за опстанак огњишта лежи њихова снага. Трајаница до краја романа, упркос свим недаћама (Трајановом дугом одсуству, заробљеништву, болести и смрти) остаје доследна у својој смирености, стрпљивости и скрушености; достојанствена у патњи. Пред сам крај романа, након дугог, испрекиданог Трајановог разговора (више исповести), Трајаничин лик остаје скривен између уздаха умирућег. Она се сва преображава у мир који је Трајану у том тренутку најпотребнији. Трајан, представник древног света печалбара и пожртвованих домаћина, браће и очева, (симболично) умире првог јутра Новог пролећа. Трајаница покорно прихвата фатум печалбарске удовице. Евентуални преломни тренутак у њеном обликовању настаје онда када покуша да добије инвалиднину и не успева.

★

На Крају Крстићеве епопеје⁴ у ужем значењу (роману *Трајан*) и на ширем плану јер Крстићево целовито дело јесте слика света Старе Србије, остаје Трајаница као метонимија епске, патријархалне жене Крстићевог

⁴ Уп. „*Трајан* Анђелка Крстића је (блистава) епопеја једног времена и људи у њему. Епопеја једног живота који је био мукотрпан, често и у бездушном окружењу, али које је истовремено имало и своје непролазне вредности.” (Костић 1997: 99).

времена, која uzраста у симбол живота и његове обнове управо на таквом кршевитом, планинском тлу. Кроз њену судбину, обележену *трајним* подношењем недаћа које мењају лик, али не и интензитет, савременом читаоцу указује се амбивалентан пут нестанка једног света и изградње новог, можда светлијег, али нипошто светијег.

БИБЛИОГРАФИЈА

Извори

Крстић, Анђелко М., 1932а, *Приповејке*. Београд: Српска књижевна задруга.

Крстић, Анђелко, 1932б, *Трајан*. Скопље: „Немања”, задужбинска штампарија Вардарске

Крстић, Анђелко. *Сећања*, приредио др Владимир Цветановић, Београд: Институт за књижевност и уметност, 2000.

Крстић, Анђелко. *Приповејке*, прир. Марија Лазовић, Београд : Наш дом [Lausanne] : L'Age d'Homme, 2002.

Литература

Богдановић, Милан. „Наполичари и печалбари”, *Полиџика*. Год. XXIX/1932, 8847, 4.

Бојанић Ђирковић, Мирјана. „Епско приповедање Анђелка Крстића”, *Исходошња / Originations*, год. 7, бр. 7, 2021, 51–70.

Бечејски, Мирјана. „Печалбарство као опседантна тема Анђелка Крстића у роману *Трајан, Башићина*, св. 20, Приштина – Лепосавић 2006, 45–59.

Јеврић, Милорад, „Анђелко Крстић као српски и македонски писац”, *Исходошња / Originations*, год. V, бр. 5, 2019, 177–199.

Костић, Драгомир. „Роман *Трајан* Анђелка Крстића”, у: *Књижевност и Старе и Јужне Србије до Другој светској рати*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 1997, 99–105.

Костић, Константин, *Књижевно дело Анђелка Крстића*, Приштина: Јединство, 1981.

Слијепчевић, Перо. „Сељак у међави – истоветан – мотив у приповеткама П. Кочића и Анђ. Крстића”, *Јужна Србија*, 1939, 61.

ИЗМЕЂУ ЛЕПОТЕ И УЖАСА – ДА ЛИ СУ МРТВЕ ДРАГЕ ТРОМПЛЕЈСКА БИЋА?

Драгана Б. ВУКИЋЕВИЋ

Between Beauty and Horror – are the Dead Darlings Trompe-l'oeil?

Abstract: The paper analyzes the motif of a dead darling in the poetry of Serbian romantic and modern poets. The aim of the research is directed towards the scale of feelings that are created by the reception of a dead darling: as coveted and uncoveted, desired and undesired, revived by memory, or killed by oblivion. Special attention is paid to redefining and re-examining the Trompe-l'oeil's nature of the dead darling and its negation.

Keywords: dead darling, romanticism, modern literature, uncanny, Trompe-l'oeil.

Насловна синтагма нашег рада *Између лепоте и ужаса – (Да ли су мртве драге тромплејска бића?)*¹ унапред сугерише неку врсту двоструке капије кроз коју пролазимо крећући се кроз корпус текстова с мотивом мртве драге. Избор репрезентативних тематски селектованих песама хронолошки смо ограничили на поезију српских романтичара и песника модерне. Лепота и ужас су крајњи полови рецепцијског хоризонта очекивања: с једне стране је самоисповешћу лирског субјекта сугерисано осећање бола због мањка, жудња за драгом, за љубављу и лепотом које недостају и које се (осим сећањем и песмом) више не могу оживети; с друге стране, приближавање граници, рушење табуа смрти, границе између живих и мртвих ствара ефекат грозе и и страха. Овај други аспект у фокусу је нашег рада и сегмент је шире заснованих истраживања везаних за природу тромплејских бића. Будући да питање на које ћемо покушати да одговоримо у овом раду гласи *Да ли су мртве драге тромплејска бића?* у уводном делу ћемо објаснити сам појам тромплеј и контекст у којем га користимо.

Појам „тромплеј” смо посудили из ликовне уметности у којој се њиме означава одређен тип оптичке варке. Најчешће цитирани тромплеј

¹ Овај рад је део обимнијих истраживања насталих током припремања монографије посвећене тромплејским бићима фикције. Претходе му следећа истраживања: *Тромплејска бића фикције*, монографија *Бебе у постељици књижевности*, као и студија објављена у „Књижевној историји”, *Немогући тромплејски читалац и његови рођаци*, и у часопису „Наслеђе” *Тромплејска бића и тератолошки концепт уметности*.